

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	19
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	23

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

1. ΤΙ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Το πένθος αφορά μόνο τον θάνατο;	30
Τι εννοούμε όταν λέμε «πενθώ μια απώλεια»;	30
Γιατί πρέπει να θρηνήσουμε μια απώλεια; Δεν την ξεπερνάμε αυτόματα με το πέρασμα του χρόνου;	31
Ποιες είναι οι πιο συνηθισμένες αντιδράσεις σε έναν θάνατο;	33
Υπάρχει περίπτωση να μην βιώσουμε έντονες αντιδράσεις στον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;	35
Ποιος είναι ο ρόλος των κοινωνικών εθίμων στο πένθος;	36
Σε τι μας βοηθούν οι τελετουργίες του πένθους;	37
Σε τι διαφέρει ο αιφνίδιος από τον αναμενόμενο θάνατο;	39
Τι εννοούμε όταν μιλάμε για περιπλεγμένο πένθος;	40
Ποιοι παράγοντες περιπλέκουν το πένθος;	41
Τι συμβαίνει όταν βιώνουμε μια απώλεια με τραυματικό τρόπο;	42
Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του τραυματικού πένθους;	43
Πόσο χρόνο παίρνει να ξεπεράσουμε το πένθος μας;	44
Ποιες είναι οι απόψεις των ειδικών για το πένθος;	45
Ποια είναι τα στάδια του πένθους;	45

Ποιες είναι οι εναλλακτικές προσεγγίσεις στο πένθος;	48
Με ποιον τρόπο μπορούμε να μνημονεύσουμε αυτούς που πέθαναν;	49

2. ΜΕ ΠΟΙΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΕΝΘΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Είναι σε θέση ένα μικρό παιδί να καταλάβει τι είναι ο θάνατος;	52
Πώς κατανοούν τα παιδιά τον θάνατο σύμφωνα με τον Piaget;	52
Ποιες άλλες προσεγγίσεις υπάρχουν για την κατανόηση του θανάτου στα παιδιά;	53
Και τι γίνεται με τα παιδιά που παρουσιάζουν νοητική υστέρηση ή άλλα αναπτυξιακά προβλήματα;	55
Αφού ένα μικρό παιδί δεν πολυκαταλαβαίνει τον θάνατο, μπορεί να πενθήσει μια τέτοια απώλεια;	57
Σε τι διαφέρει το πένθος των παιδιών από αυτό των ενηλίκων;	58
Υπάρχουν διαφορές στον τρόπο που πενθούν τα αγόρια και τα κορίτσια;	59
Ποιες είναι οι ενδείξεις του πένθους σε ένα παιδί;	60
Με ποιον τρόπο στηρίζουμε το παιδί που πενθεί;	61
Τι χρειάζεται πραγματικά το παιδί που πενθεί;	62
Ποιες συνθήκες βοηθάνε ένα παιδί να πενθήσει;	63
Τι δεν πρέπει να κάνουμε με ένα παιδί που πενθεί;	66
Πώς μπορούν να βοηθήσουν οι ειδικοί το παιδί που πενθεί;	66
Ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες όταν δουλεύουμε ως ειδικοί με παιδιά που βιώνουν πένθος;	67

3. ΠΩΣ ΜΙΛΑΜΕ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ

Γιατί να μιλήσω για τον θάνατο στο παιδί; Δεν είναι καλύτερα να μείνει ανέμελο τώρα που ακόμη μπορεί;	70
Είναι όντως καλό για το παιδί όταν η οικογένεια το προστατεύει από οδυνηρά γεγονότα;	70
Μπορώ να ξεκινήσω διαβάζοντας ένα βιβλίο για την απώλεια και τον θάνατο στο παιδί μου;	72
Πώς εξηγούμε τον θάνατο στα μικρά παιδιά;	73
Γιατί πρέπει να λέμε πάντα την αλήθεια στα παιδιά για έναν θάνατο;	74
Χρειάζεται να χρησιμοποιήσω λέξεις όπως «πέθανε» ή «θάνατος»; Δεν μπορώ να τις αποφύγω;	77

Τι μπορώ να απαντήσω αν με ρωτήσουν γιατί πεθαίνουμε;	79
Κι αν με ρωτήσουν γιατί πρέπει να πεθαίνουν τα μικρά παιδιά;	80
Αν με ρωτήσουν πότε θα πεθάνουμε;	80
Χρειάζεται να πηγαίνουν τα παιδιά στο νοσοκομείο να δουν έναν άρρωστο συγγενή;	81
Πώς προετοιμάζουμε το παιδί για την επίσκεψη στο νοσοκομείο;	81
Τι κάνουμε αν το παιδί είναι παρόν σε ένα θανατηφόρο ατύχημα;	82
Πρέπει να δει το παιδί τον νεκρό/τη νεκρή;	83
Τι κάνουμε αν το σώμα του νεκρού είναι παραμορφωμένο;	83
Πρέπει να πηγαίνουν τα παιδιά στις κηδείες;	84
Πώς εξηγούμε στα παιδιά την κηδεία και την ταφή;	85
Τι κάνουμε σε περίπτωση που το παιδί δεν παρίσταται στην κηδεία;	86
Τι κάνουμε σε περίπτωση που το παιδί παρίσταται στην κηδεία;	87
Το παιδί μου θέλει να πάει στην κηδεία, αλλά οι συγγενείς μου λένε να μην το πάρω. Τι να κάνω;	87
Τι μπορώ να πω στο παιδί εάν το σώμα του νεκρού δεν έχει βρεθεί;	87
Πώς να εξηγήσω ότι θα δωρίσουμε τα όργανα του νεκρού;	88
Πώς να εξηγήσω σε ένα παιδί τι είναι το πένθος;	88
Πώς να συζητήσω με το παιδί για το πένθος του;	89
Πώς αντιδράμε όταν ένα παιδί μιλάει για το πένθος του;	89
Εγώ προσπαθώ να μιλήσω στο παιδί για τον θάνατο. Εκείνο, όμως, δεν θέλει να ακούσει τίποτε...	91
Κάθε φορά που προσπαθώ να εξηγήσω στο παιδί γιατί πέθανε η γιαγιά, κλαίω με λυγμούς. Τι να κάνω;	91
Πώς βοηθάμε ένα παιδί που το αγαπημένο του πρόσωπο έχει πεθάνει με τραυματικό τρόπο;	92
Περνώ ένα δύσκολο πένθος. Πρέπει να δείξω πώς πραγματικά νιώθω στο παιδί μου;	92
Έχουμε βιώσει θάνατο στην οικογένεια και δεν είπα όλη την αλήθεια στο παιδί μου. Τι μπορώ να κάνω τώρα;	93

4. ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΠΟΥ ΠΕΝΘΕΙ ΓΙΑ ΤΑ ΑΓΑΠΗΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΑ

Ποια είναι τα συναισθήματα που βιώνει ένα παιδί όταν χάνει ένα αγαπημένο του πρόσωπο;	96

Τι μπορούμε να κάνουμε όταν το παιδί δεν δέχεται τον θάνατο;	96
Πώς βοηθάμε το παιδί να συνειδητοποιήσει τον θάνατο;	98
Για ποιον λόγο ένα παιδί νιώθει θυμό μετά από έναν θάνατο;	98
Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε το παιδί που έχει θυμώσει;	99
Ποιες δραστηριότητες μπορούν να βοηθήσουν ένα παιδί που πενθεί να εκφράσει τον θυμό του;	101
Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε ένα παιδί που νιώθει ενοχές;	102
Ποιες δραστηριότητες μπορούν να βοηθήσουν ένα παιδί που πενθεί να εκφράσει τις ενοχές του;	103
Τι μπορούμε να κάνουμε αν ένα παιδί νιώθει υπεύθυνο ή κατηγορεί τον εαυτό του για την απώλεια;	104
Και αν όντως το παιδί είναι υπεύθυνο για ένα ατύχημα ή έναν θάνατο;	105
Πώς να μιλήσω στο παιδί για τη θλίψη του;	106
Ποιες δραστηριότητες μπορούν να βοηθήσουν ένα παιδί που πενθεί να εκφράσει τη θλίψη του;	107
Τι φοβάται ένα παιδί που πενθεί;	108
Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε το παιδί που φοβάται;	108
Το παιδί μου δεν φαίνεται να νιώθει άσχημα μετά τον θάνατο, φαίνεται περισσότερο ανακουφισμένο	109
Κι αν το παιδί μου δεν δείχνει κανένα συναίσθημα;	109

5. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Τι κάνουμε αν πεθάνει ένα αγαπημένο κατοικίδιο;	112
Τι κάνουμε αν πεθάνει ένας φίλος ή συμμαθητής του παιδιού;	113
Τι κάνουμε αν πεθάνει ο παππούς ή η γιαγιά;	115
Τι κάνουμε αν πεθάνει ξαφνικά ο αδελφός ή η αδελφή του παιδιού;	115
Ποιες είναι οι επιπτώσεις για την οικογένεια όταν πεθάνει ένα παιδί;	117
Χρειάζεται να ενημερώσω το παιδί και για ένα μωρό που έχασα στην εγκυμοσύνη, τη γέννα ή λίγο μετά;	119
Πώς βιώνουν την ασθένεια τα αδέρφια του άρρωστου παιδιού;	119
Τι μπορούμε να κάνουμε αν υπάρχει άρρωστο παιδί στο σπίτι;	120
Πρέπει να λέμε την αλήθεια στο παιδί που πεθαίνει;	122
Η τελική φάση του παιδιού που πεθαίνει	123
Τι συμβαίνει συνήθως κατά την τελική φάση;	125

Πώς η οικογένεια μπορεί να βιώσει το πένθος της; 126

**6. ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΕΜΕ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΟΤΑΝ ΕΝΑΣ ΓΟΝΕΑΣ
ΕΙΝΑΙ ΣΟΒΑΡΑ ΑΡΡΩΣΤΟΣ Η' ΕΧΕΙ ΠΕΘΑΝΕΙ**

Τι μπορούμε να κάνουμε στην περίπτωση που ένας γονιός
είναι σοβαρά άρρωστος; 128

Γιατί πρέπει να γνωρίζει ο γονιός που έχει μια απειλητική για τη ζωή
του ασθένεια ότι επίκειται το μοιραίο; 129

Σε τι βοηθάει η αναγνώριση του επικείμενου πένθους; 130

Πώς ανακοινώνουμε τον θάνατο ενός οικείου προσώπου στο παιδί; 131

Τι λέμε στα παιδιά σε περίπτωση αυτοκτονίας; 133

Ποια είναι τα προβλήματα για τα παιδιά που δεν ενημερώθηκαν
για την αυτοκτονία του γονιού τους; 136

Τι λέμε στην περίπτωση που ο θάνατος είναι βίαιος; 138

Πώς ανακοινώνουμε στα παιδιά τον θάνατο ενός γονιού από ατύχημα; ... 139

Τι σημαίνει ο θάνατος ενός γονιού; 140

Είναι αλήθεια ότι ένα παιδί δεν μπορεί να ξεπεράσει ποτέ τον θάνατο
του γονιού του; 141

Ποιες συνθήκες βοηθάνε ένα παιδί να προσαρμοστεί πιο εύκολα
στην απώλεια του γονιού του; 142

Τι χρειάζεται να κάνει ένα παιδί για να επεξεργαστεί το πένθος του
όταν πεθάνει ένας γονιός; 144

Είναι καλό να μιλάμε για τον νεκρό γονιό με το παιδί; Δεν σκαλίζουμε
έτσι τις πληγές του; 144

Θέλουν πράγματι τα παιδιά να διατηρήσουν ζωντανή την ανάμνηση
του γονιού τους; 145

Με ποιον τρόπο μπορώ να βοηθήσω το παιδί μου να διατηρήσει
την ανάμνηση του γονιού του που πέθανε; 146

Αν το παιδί μου θέλει να κρατήσει κάτι από τα αντικείμενα
του ατόμου που πέθανε, να το αφήσω; 147

Με ποιον τρόπο μπορώ να βοηθήσω το παιδί να προσαρμοστεί
καλύτερα στον θάνατο του γονιού του; 149

Πότε πρέπει να συμβουλευτώ ειδικό; 149

Τι μπορώ να απαντήσω στο παιδί, όταν με ρωτάει για το αν θα νιώσει
ξανά χαρούμενο; 150

Πώς ξέρουμε ότι ένα παιδί έχει επεξεργαστεί το πένθος του;	151
Νιώθω μεγάλη μοναξιά μετά τη χηρεία μου και κοιμάμαι καλύτερα όταν έχω το παιδί δίπλα μου. Πειράζει;	151
Είμαι γονιός και έχω χηρέψει... μπορώ να ξαναφτιάξω τη ζωή μου; Μήπως κάνω κακό στο παιδί μου;	152
Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα φυσιολογικής πορείας του πένθους όταν πεθαίνει ένας γονιός;.....	153

7. ΠΩΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΖΟΥΜΕ ΚΑΙ ΠΩΣ ΣΤΗΡΙΖΟΥΜΕ ΕΝΑ ΠΑΙΔΙ ΣΕ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΟ ΘΑΝΑΤΟ

Προσχολική ηλικία

Πώς ενημερώνουμε για τον θάνατο αγαπημένου προσώπου τα παιδιά προσχολικής ηλικίας;	160
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά προσχολικής ηλικίας όταν πενθούν;	160
Πώς αντιδρούν στον θάνατο ενός γονιού τα παιδιά προσχολικής ηλικίας;	161
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που πενθούν τον θάνατο ενός γονιού;	162

Παιδιά μικρών τάξεων του Δημοτικού

Πώς ενημερώνουμε για τον θάνατο αγαπημένου προσώπου τα παιδιά των μικρών τάξεων του Δημοτικού;	163
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά των μικρών τάξεων του Δημοτικού όταν πενθούν τον θάνατο αγαπημένου προσώπου;	164
Πώς αντιδρούν στον θάνατο ενός γονιού τα παιδιά των μικρών τάξεων του Δημοτικού;	164
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά των μικρών τάξεων του Δημοτικού όταν πενθούν τον θάνατο ενός γονιού;	165

Παιδιά μεγάλων τάξεων του Δημοτικού

Πώς ενημερώνουμε για τον θάνατο αγαπημένου προσώπου τα παιδιά των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού;	166
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού όταν πενθούν τον θάνατο αγαπημένου προσώπου;	167
Πώς αντιδρούν στον θάνατο ενός γονιού τα παιδιά των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού;	168
Πώς στηρίζουμε τα παιδιά των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού	

όταν πενθούν τον θάνατο ενός γονιού;	168
Έφηβοι	
Πώς ενημερώνουμε εφήβους για τον θάνατο αγαπημένου προσώπου;	170
Πώς στηρίζουμε τους εφήβους που πενθούν;	170
Πώς αντιδρούν στον θάνατο ενός γονιού οι έφηβοι ηλικίας 12-14 ετών; ..	172
Πώς στηρίζουμε εφήβους ηλικίας 12-14 ετών όταν πενθούν τον θάνατο ενός γονιού;	173
Πώς αντιδρούν στον θάνατο ενός γονιού έφηβοι ηλικίας 15-17 ετών;	173
Πώς στηρίζουμε εφήβους ηλικίας 15-17 ετών όταν πενθούν τον θάνατο ενός γονιού;	174
Τι κάνουμε αν διαπιστώσουμε αυτοκτονικές ιδέες και συμπεριφορές σε εφήβους που πενθούν;	175
Βρεφική ηλικία	
Υπάρχει περίπτωση να βιώνει πένθος και ένα βρέφος;	175
Τι μπορούμε να κάνουμε όταν ένα βρέφος χάνει τον γονιό του;	176

ΜΕΡΟΣ Β΄ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

8. Η ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Εισαγωγή	180
Γιατί θα πρέπει το σχολείο να ασχοληθεί με το πένθος των παιδιών;	180
Γιατί να ασχοληθούν οι εκπαιδευτικοί με το πένθος του παιδιού; Αυτή είναι υπόθεση της οικογένειας	181
Γιατί να ασχοληθούν οι εκπαιδευτικοί με το πένθος του παιδιού; Αυτή είναι δουλειά των ειδικών	182
Με ποιον τρόπο μπορεί να βοηθήσει το σχολείο το παιδί που πενθεί;	183
Τι μπορούμε να κάνουμε στην τάξη για το παιδί που έχει βιώσει μια σημαντική απώλεια;	184
Υπάρχει κάτι που δεν πρέπει να κάνουμε στο σχολείο σε σχέση με ένα παιδί που πενθεί;	186
Τι μπορούν να κάνουν οι συμμαθητές για το παιδί που πενθεί;	188

Έχουν γίνει έρευνες για τις στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στο παιδί που πενθεί;	188
Η αλήθεια είναι ότι δυσκολεύομαι να μιλήσω για τον θάνατο στα παιδιά	190
Για ποιον λόγο δυσκολεύονται οι εκπαιδευτικοί να θίξουν ζητήματα πένθους στην τάξη;	191
Γιατί δυσκολεύονται οι εκπαιδευτικοί να υλοποιήσουν προγράμματα ευαισθητοποίησης στην απώλεια;	192
Πότε ξεκίνησαν επίσημα τα προγράμματα περιθανάτιας αγωγής;	193
Ποιοι είναι οι στόχοι της αγωγής για την απώλεια και τον θάνατο;	194
Τι περιλαμβάνει ένα πρόγραμμα αγωγής για την απώλεια και τον θάνατο;	195
Με ποιον τρόπο ευαισθητοποιούμε και ενημερώνουμε τα παιδιά στο σχολείο σχετικά με τον θάνατο και το πένθος;	196
Συμφωνώ με όλα αυτά, αλλά χρειάζομαι επιμόρφωση	197
Ποια είναι η πιο αποτελεσματική επιμόρφωση;	198
Δεν θα έπρεπε να υπάρχουν σχετικά μαθήματα στο Πανεπιστήμιο, ιδιαίτερα στα Παιδαγωγικά Τμήματα;	198
Θα ήθελα να εφαρμόσω ένα τέτοιο πρόγραμμα, αλλά φοβάμαι πως δεν θα τα καταφέρω	199
Πώς μπορώ να προετοιμαστώ για να εφαρμόσω ένα πρόγραμμα για την απώλεια στην τάξη μου;	200
Πώς μπορώ να ξεκινήσω ένα πρόγραμμα ευαισθητοποίησης για την απώλεια στην τάξη μου;	200

9. ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΑΡΡΩΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΠΟΥ ΠΕΝΘΕΙ

Είναι χρήσιμο να διαβάσω βιβλία ή να δείξω μια ταινία για την απώλεια στην τάξη μου;	204
Τι μπορώ να κάνω αν ένα παιδί αναφέρει τον θάνατο ενός αγαπημένου κατοικίδιου στην τάξη;	205
Πώς μπορώ να δουλέψω στην τάξη τον θάνατο ενός κατοικίδιου ζώου; ...	205
Τι θα απαντήσω αν με ρωτήσουν τα παιδιά πού πηγαίνει ο νεκρός;	206
Τι μπορώ να κάνω για το παιδί που έχει μια χρόνια ή απειλητική για τη ζωή του ασθένεια;	206

Τι μπορώ να κάνω εάν ένας μαθητής ή μια μαθήτρια στην τάξη μου έχει διαγνωστεί με σοβαρή ασθένεια;	207
Χρειάζεται να μιλήσω για την ασθένεια του παιδιού μέσα στην τάξη;	208
Τι λέμε στα παιδιά προσχολικής ηλικίας για ένα άρρωστο παιδί;	208
Πώς μπορώ να βοηθήσω όταν το άρρωστο παιδί κάνει πολλές απουσίες;	209
Χρειάζεται να προετοιμάσω την τάξη για την επάνοδο ενός συμμαθητή ή μιας συμμαθήτριας που πενθεί;	210
Πώς αισθάνεται το παιδί που έχει βιώσει μια μεγάλη απώλεια όταν είναι στην τάξη;	212
Τα μικρά παιδιά που πενθούν αναζητούν την αγκαλιά μας. Είναι αυτό αρκετό;	212
Φοβάμαι ότι θα πω λάθος πράγματα στο παιδί και θα το πληγώσω	214
Δεν μπορώ να μιλήσω σε ένα παιδί για το πένθος του... Θα με πάρουν τα δάκρυα, δεν θα τα καταφέρω...	215
Μπορώ να μιλήσω και για προσωπικές μου εμπειρίες στην τάξη;	216
Τι να κάνω όταν ένα παιδί που πενθεί γίνεται πολύ επιθετικό στο σχολείο;	217
Τι να κάνω όταν το παιδί δυσκολεύεται στα μαθήματα;	217
Τι να κάνω στη γιορτή της Μητέρας όταν η μητέρα ενός παιδιού έχει πεθάνει;	218
Για πόσο καιρό χρειάζεται στήριξη το παιδί που πενθεί;	219
Τι να κάνω όταν το παιδί γνωρίζει για τον θάνατο αλλά οι συγγενείς μου απαγορεύουν να αναφερθώ σε αυτό;	220
Πώς μπορώ να διορθώσω την παραπληροφόρηση που έχει το παιδί για τον θάνατο ενός οικείου προσώπου;	221
Οι ιδιαίτερες δυσκολίες των μονογονεϊκών οικογενειών	221

10. ΤΙ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΝ ΠΕΘΑΝΕΙ ΕΝΑΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΜΑΣ Ή ΕΝΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ

Πώς αντιδρούν οι εκπαιδευτικοί όταν πεθάνει ένας μαθητής;	224
Τι μπορεί να κάνει ο Διευθυντής ή η Διευθύντρια σε περίπτωση θανάτου στο σχολείο;	224
Πώς να ανακοινώσω έναν θάνατο στην τάξη;	226
Πώς μπορώ να συζητήσω με τα παιδιά έναν τραυματικό θάνατο;	227

Πώς μπορούμε να βοηθήσουμε όταν συμβαίνει ένα τραγικό δυστύχημα με παιδιά του σχολείου;	230
Πώς διαχειριζόμαστε τον θάνατο ενός μαθητή κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς;	231
Με ποιον τρόπο μνημονεύουμε έναν θάνατο στο σχολείο;	231
Με ποιον τρόπο ενημερώνουμε έναν εκπαιδευτικό στο σχολείο για τον θάνατο μέλους της οικογενείας του;	232
Με ποιον τρόπο ενημερώνουμε έναν μαθητή ή μια μαθήτρια του σχολείου για τον θάνατο οικείου προσώπου;	233
Τι μπορεί να κάνει το σχολείο για να είναι καλύτερα προετοιμασμένο στην περίπτωση θανάτου;	233
Τι πρέπει να περιλαμβάνει ένα πρωτόκολλο παρέμβασης του σχολείου σε περίπτωση θανάτου;	234
Πώς μπορεί ένας εκπαιδευτικός να φροντίσει τον εαυτό του όταν αντιμετωπίζει πένθος στο σχολείο;	236
Πότε ένα παιδί που πενθεί χρειάζεται βοήθεια από ειδικό;	236

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΑΞΗ

1η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ ΝΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΖΟΜΑΣΤΕ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΑΣ

Μάντεψε πώς αισθάνομαι!	248
Το μαξιλάρι των συναισθημάτων	250
Πού κρύβονται τα συναισθήματα;	252
Να το δείξω ή να μην το δείξω;	254
Το ψυγείο των συναισθημάτων	257
Το υπόγειο της ψυχής μας	259
Ο κ. Μεμαλόνης και ο κ. Μεκαταλαβένης	261

2η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΚΑΤΑΝΟΩ ΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Οι σταγονίτσες	266

Ο κύκλος της φύσης	268
Ο κύκλος της ζωής	270
Παίζω με την πλαστελίνη	272
Αν ζούσαμε μόνο μια μέρα... ..	274

3η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΚΑΤΑΝΟΩ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Καταιγισμός ιδεών	278
Αν η απώλεια ήταν	280
Μαθαίνω για τον θάνατο και την κηδεία	282
Ο θάνατος χθες και σήμερα σε διάφορες χώρες	284
Ρωτάμε τον παππού και τη γιαγιά για τις απώλειες της ζωής τους	286
Η παρουσίαση της απώλειας και του θανάτου από τα ΜΜΕ	288
Η αναπαράσταση του θανάτου στα κινούμενα σχέδια	290

4η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΑΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΒΙΩΣΑΜΕ

Οι εικόνες της θλίψης	294
Τα συναισθήματα της απώλειας.....	297
Η πίτα των συναισθημάτων	299
Η μουσική της απώλειας	302
Δελτίο καιρού	304
Το λυπόμετρο	305
Η χύτρα των συναισθημάτων	308
Ανοίγουμε την καρδιά μας	310

5η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΣΤΗΡΙΞΗ ΣΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ

Κάτι που έχασα κάποτε	314
Λόγια της καρδιάς ή λόγια που πληγώνουν;	316
Τα μπαλόνια	319
Το θρανίο	320
Το παγάκι	321
Τι θα ήθελα να κάνετε... ..	322

Η πληγωμένη καρδιά	324
Οι κρίκοι της υποστήριξης	326

6η ΕΝΟΤΗΤΑ: ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Η βαλίτσα των δύσκολων καταστάσεων	330
Η ιστορία του αποχαιρετισμού	331
Συναντήσεις και αποχαιρετισμοί	332
Αποχαιρετώ ένα αγαπημένο πρόσωπο/ζώο	334
Το μπαλόκι του αποχαιρετισμού	336
Το κουτί των αναμνήσεων	339
Ο συνεχιζόμενος δεσμός	341

ΜΕΡΟΣ Δ΄ ΒΟΗΘΗΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

<i>Παράρτημα Α: Οδηγίες για την οικογένεια όταν ένα παιδί αντιμετωπίζει σοβαρή απώλεια</i>	345
<i>Παράρτημα Β: Είναι ΟΚ! Βοήθημα για τα παιδιά που πενθούν</i>	349
<i>Παράρτημα Γ: Κάρτες προσδοκιών ενός παιδιού που πενθεί από τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, τους φίλους και τον εαυτό</i>	351
<i>Παράρτημα Δ: Υποδείγματα επιστολών του σχολείου μετά από έναν θάνατο</i>	357
<i>Παράρτημα Ε: «Ποιος είμαι»: Δραστηριότητα για παιδιά με καρκίνο</i>	363
<i>Παράρτημα ΣΤ: Όταν κάποιος που αγαπάς έχει καρκίνο... ..</i>	379
<i>Παράρτημα Ζ: Προτεινόμενα βιβλία για παιδιά και πηγές στήριξης της οικογένειας και το σχολείου στο πένθος</i>	397
<i>Παράρτημα Η: Σχολεία, εκπαιδευτικοί και φορείς που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ΕΠΑΕΚ (2007-08) «Οι απώλειες στη ζωή του παιδιού»</i>	403
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	405